

Beszélgetés Ritoók Zsigmonddal

ÓKOR: Professzor Úr, a Bolyai-díj alkalmából adott eddigi interjúkban mindenekelőtt életpályájáról, a klasszikus antikvitás iránti szenvedélyéről, tanári hivatásáról, a magyar ókortudomány helyzetéről, illetve általában a humántudományok korábbi s mostani állapotáról, lehetőségeiről kérdezték, s persze arról, mit adhat mindez a ma élő embernek. Gratulálva a díjhoz, és szeretettel köszöntve 80. születésnapján, mi ezúttal – kiegészítendő a máshol elhangzottakat – elsősorban a tudományos munkájára lennénk kíváncsiak. Első kérdésünk rögtön erre irányul: mi az, amit élete első, önálló eredményt is hozó tudományos munkájának gondol?

RITOÓK ZSIGMOND: Az első olyan tanulmányom, amelyik idegen nyelven is megjelent, a görög *eukhomai* ígéről szólt, amely sajátos módon azt is jelenti, hogy „imádkozni”, és azt is, hogy „dicsekedni”. Ennek a kettőnek az összefüggését próbáltam meghatározni vagy megvilágítani. Ez azóta valamelyest már elavult, mert erről a kérdéstről azóta igen sokat írtak mások is, részben tudomást véve arról, amit én írtam, részben nem. Különben is, az ókortudományban elég nehéz olyan eredményt elérni, aminek valami előzménye ne lett volna.

Egy olyan publikációm, amelyet különösen fontosnak tartok – nem sok ilyen van –, Arany János töredékben maradt *Philoktétés*-fordításának a kiadása.¹ Ezt a szöveget addig még soha senkinek nem jutott eszébe kiadni, mert elintézték azzal, hogy németből készült. Sikertől kimutatni, hogy nem németből készült, hanem görögből, s még azt is, hogy valószínűleg milyen kiadást használt Arany, s miért a *Philoktétés*t fordította le. Ez az az eredmény, amit tényleg fontosnak tartok.

Kiemelném még a Horatius *aurea mediocritas* ódájáról (II. 10) szóló tanulmányt.² Ez Horatius egyik legtöbbszőr idézett ódája, ennek ellenére nagyon kevés szakirodalom szól róla – úgy látszik, mindenki olyan magától értetődőnek tekintette, hogy nem is tartotta szükségesnek, hogy foglalkozzék vele. Azt próbáltam megmutatni, hogy ez a vers egyáltalán nem a megalkuvás költeménye, az arany középszer nem azt jelenti, hogy nem szabad elhajlani se erre, se arra, hanem éppen ellenkezőleg: azt jelenti, hogy a fennálló helyzettel egy kicsit mindig szemben kell állni, hogy az ember magatartása mindig ellensúlyt jelentsen a körülményekkel szemben, legyenek ezek akár kedvezőek, akár kedvezőtlenek.

ÓKOR: Számos részlettanulmánya született a homéroszi kérdés, illetve a homéroszi epika részproblémáiról (köztük egy kis-monográfia a görög énekmondókról),³ ugyanakkor mindezek mégsem nőttek önálló Homérosz-monográfiává. Mi ennek az oka?

RITOÓK ZSIGMOND: Nem lett Homérosz-monográfia, és ennek több oka van. Homérosz-monográfiát írni, ha az ember arra törekszik, hogy lényeges új eredményeket érjen el, ma már elég nehéz, egyszerűen az irodalom áttekintése miatt. Ez az egyik ok. A másik ok az, hogy engem Homérosz felé tulajdonképpen Szabó Árpád Eötvös Collegiumban tartott órái indítottak el, és ezek olyan mély hatást gyakoroltak rám, amely alól valószínűleg nem tudnék egészen kiszabadulni. Ez nem azt jelenti, hogy csak tőle tanultam. Elmondtam már másutt is, hogy ha Homéroszról írtam volna könyvet, akkor ezt három embernek ajánlottam volna: Marót Károlynak, Trencsényi-Waldapfel Imrének és Szabó Árpádnak. Egyik sem örült volna a másik kettő társaságának, bár ezt különféle módokon fejezték volna ki... De én mindhármuktól tanultam. Szóval az, hogy „békévé oldja az emlékezés”, itt is áll. Hisz Szabó Árpád óráitól függetlenül mind Maróttól, mind Trencsényi-Waldapfeltől nagyon sokat tanultam, éppen abban a tekintetben, hogy miképp lehet a kulturális antropológia vagy etnológia összefüggésében vizsgálni Homéroszt, és én éppen ezen a területen próbáltam – részletekben – előrevinni a kutatást.

Egy másik érdekes terület, amely engem foglalkoztat, a Homérosz-szöveg-hagyomány problémaköre. Még egyetemi hallgató koromban mondta valaki azt, hogy egy vallomás minden Homérosz-könyv elől hiányzik: az, hogy itt minden feltevés, még a szöveg is. Ez teljesen igaz, úgyhogy én azt próbáltam vizsgálni – azon túl, hogy ez a szöveg hogyan alakult, amiről már addig is sokat írtak –, hogy hogyan hagyományozódott, milyenek voltak a Homérosz-szöveggel kapcsolatos nézetek, és ezek mögött milyen okok álltak. Itt talán sikerült valamit észrevennem azzal kapcsolatban, hogy az utánzás miképpen hatott a szöveg-hagyományról vallott nézetekre. Nem az esztétikai utánzásra gondolok itt, hanem a versengő utánzásra, hogy kinek van nagyobb szerepe a Homérosz-szöveg hagyományozásában: Athénnek vagy Spártának, s hogyan lesz ez része a görög kultúra és a keleti kultúra elsőségeről folyó vitának, s ez hogyan befolyásolta a szöveg-hagyományról vallott nézeteket. Természetesen

ez megint nem új, mert Wolf *Prolegomenájában* már felvetette ezt a kérdést, csak sajnos ő nem írta meg tovább. Épp a legizgalmasabb rész, a bizánci hagyományozás kérdése még sok munkát kívánna, amit én természetesen már nem fogok elvégezni. De hogy a Homérosz-szöveg számunkra megfogható emlékeiben egy bizonyos folyamatosságot mutat – legalábbis az 5. századtól kezdve egészen addig, amíg a legrégebbi középkori kézirat, a Venetus A megszületik –, ez azért kimutatható.

ÓKOR: Általában is, de főként számos drámaelemzését olvasva az az ember benyomása, hogy egy következetesen végiggondolt értékelmélet áll értelmezései háttérében. A görög drámák – mint a poliszközösség önértelmezésének eszközei – persze kínálják ezt az interpretációs szempontot, az Ön írásai mégis feltűnően erre fókuszálnak. Megtudhatnánk-e valamit ennek háttéréről?

RITOÓK ZSIGMOND: Ennek megint többféle oka lehet. Az egyik biztosan George Thomson *Aischylos és Athén* című könyve volt,⁴ amelyet elsőéves koromban odaadtak nekem, hogy fordítsam le: gondolom, azzal a céllal, hogy így faragjanak belőlem marxistát. Ez nem sikerült, de én nagyon sokat tanultam belőle, amiért nagyon hálás vagyok. Thomson drámaelemzéseiben merül fel az értékek kérdése, persze egy kicsit másképpen – társadalmi haladás vagy nem haladás –, de ez számomra meghatározó volt. A másik, ami hatással lehetett rám, hogy a mi életünkben ezek az értékek problematikusak. A 20. századnak, azt hiszem, egyik nagy kérdése az egyén és közösség problémája. Mennyiben befolyásolhatja, rendelheti alá magának a közösség az egyént, mennyiben függetlenítheti magát az egyén a közösségtől – ez az a nagyon kritikus egyensúlyi helyzet, amely néha fennáll, néha nem áll fenn (néha pedig a látszata áll fenn). Tehát a magam korából indulva ki, vagy egyszerűen a magam korának problémáira figyelve vált mindez az én számomra fontossá. Az is közrejátszott ebben, hogy abban a bizonyos időszakban, amelyet szocializmusnak nevezünk, némiképp kettévált az elmélet és a gyakorlat: voltak olyan értékelések és állásfoglalások, amelyekkel az ember maradéktalanul egyetérthetett, miközben tudta, hogy a valóságban nem egészen úgy vannak a dolgok. Ezek lehetnek körülbelül azok a tényezők, amelyek az én drámához való hozzáállásomat befolyásolták.

Aztán persze egyre inkább foglalkoztatott az, hogy ezek a drámák költői szövegek. Komoly kísértés, hogy az ember a görög drámákat csak mint költői szövegeket tekintse, holott színpadon elhangzott szövegekről van szó. Mennyiben szabad a drámák leírt szövegéből – egy-egy kifejezésből, egy-egy szóból – messzemenő következtetéseket levonni? Ha színházban életemben először hallok egy darabot, amit nem is olvastam korábban, akkor milyen tényezők hatnak rám? A dráma költői szöveg, de színpadon elhangzó költői szöveg. Ez egy újabb kérdést is fölvet: úgy akarom-e érteni a dráma szövegét, ahogy a korabeli hallgató értette, vagy úgy akarom érteni, ahogy valaki ma érti? Valaki, aki olvassa a szöveget, és van ideje gondolkodni rajta, van lehetősége visszalapozni. Ez probléma.

ÓKOR: Mennyiben befolyásolta értelmezéseit mindaz, amit a 20. század második felében az ókortudomány a görög színház külső feltételeiről megtudott? Be lehetett-e mindezt a történeti ismeretanyagot produktívan építeni az értelmezésbe?

RITOÓK ZSIGMOND: Jelentős fordulatot hozott egy Oliver Taplin nevű oxfordi filológusnak – akivel aztán kapcsolatba is kerültem – az Aiszkülosz-könyve,⁵ amelyben ez a megközelítés előtérbe kerül. De nagyon sokat tanultam a Bécsy Tamással való beszélgetésekből is. Ő nem volt görög filológus, hanem színházelméleti szakember, aki ennek köszönhetően a másik oldaláról nézte a dolgot. Itt megint az a kérdés kerül előtérbe, hogy a szöveget mint költői szöveget nézzük-e, vagy pedig megpróbáljuk a színpadon elképzelni. Azt kell mondanom, hogy egyre jobban próbáltam a drámaszöveget mint színpadi alkotást is elképzelni. Most legutóbb Euripidész *Antiopejének* rekonstrukciójában,⁶ ahol számomra nagyon fontos szempont volt, hogy egyszerre csak három beszélő színész lehet a színpadon, és ugyan egy színész több szerepet játszik, de közben idő kell legyen arra, hogy jelmezt, de legalábbis álcot vált hassanak. Úgyhogy megpróbálok ezeket a szempontokat is beépíteni.

ÓKOR: Mennyire lehet a tragédiákra kidolgozott elemzői stratégiákat a komédiák vonatkozásában is működtetni? Olykor úgy tűnik, hogy miközben a görög filológia egyik legizgalmasabb területe lenne, s általánosabb kultúraelméleti összefüggésekbe is jól illeszthető, a nehézségek miatt a filológusok mégis ódzkodnak az arisztophaneszi komédiák vizsgálatától.

RITOÓK ZSIGMOND: Ebben a tekintetben fontos kérdés az arisztophaneszi nyelv kérdése. Egyáltalán nem vagyok egy véleményen azokkal, akik azt vallják, hogy Arisztophanész nyelve nem költői nyelv, hanem valamiféle köznapi nyelv. Én azt hiszem, hogy Arisztophanész megfogalmazásaiban sok szépség van (persze nem a trágárságokra gondolok). De számomra az a legérdekesebb, hogy ugyanazt az alapvető dolgot, nevezetesen az értékek problematikusságát, amelyet Euripidész tragikusan fejez ki, Arisztophanész a komédia eszközeivel fejezi ki. Ezeken a komédiákon először nagyon jókat lehet nevetni, de ha az ember elgondolkodik a bennük fölmerülő kérdéseken – persze leszámítva azt, hogy minden szatíra túloz –, akkor felvetődik benne: ez volna a fonákja az *Antigonének* és az *Oidipusz királynak*, vagy a Parthenónnak? Így nézett ki a hétköznapi élet? Hadd hivatkozzam ezzel kapcsolatban egy számomra nagyon kedves Jókai-regényre, *Az élet komédiásaira*, amely az 1870-es években íródott, amikor a kiegyezés nagy nemzedéke rájött arra, hogy ez nem az, amit ők akartak. Nagyon mulatságos jelenetek követik egymást, például egy választás, egy kortesbeszéd: az ember a hasát fogja, amíg azt végigolvassa. Aztán elgondolkodik, hogy sokszor nem is olyan túlzó, amit Jókai leír. Vajon Arisztophanész esetében nem erről van szó?

Nagyon sokat jelentett számomra a komédia megértése szempontjából az is, amit Bahtyin a nevetéskultúráról ír. Ha én valamin nevetek, az nem feltétlenül azt jelenti, hogy kinevetem abban az értelemben, hogy az értékét is elveszíti előttem: esetleg csak leszállítom a szobortalapzatról, és éppen ezáltal kerül közel hozzám. Úgyhogy a komédia roppant sokrétű, bizonyos értelemben izgalmasabb téma, mint a tragédia. Többszínű, több problémát többféleképpen vet fel. Csak végig kell gondolni, hogy az arisztophaneszi komédiákban az irodalomtól a bíraskodáson át háború és béke kérdéseiig mi minden kerül elő.

ÓKOR: Ahogy egy előadásában hivatkozott is rá, a platóni Lakoma végén azt halljuk Szókratészről, hogy csak az tud igazán jó tragédiát írni, aki komédiát is ír. Arról lenne tehát szó, hogy mindkettő alapvetően hozzátartozik az emberi természethez?

RITOÓK ZSIGMOND: Igen, azt hiszem, Shakespeare bebizonyította, hogy Szókratésznek igaza van, és voltak még mások is, akik ezt bizonyították. A kettő, tragédia és komédia összetartozik: ugyanarra a korra, ugyanazokra a problémákra reagálnak, az egyik így, a másik úgy. De lehet, hogy ez csak azért van, mert én előbb a tragédiával foglalkoztam, és csak aztán a komédiával, úgyhogy ha fordítva lenne, akkor esetleg nem így látnám...

ÓKOR: Önt régóta foglalkoztatja az antik esztétika története – ha egyáltalán beszélhetünk ilyesmiről, hisz az antikvitásban egyéges művészetfogalom nyilvánvalóan nem volt, még ha a Műzsák össze is kötötték az emlékeztetre rászoruló mesterségeket. Úgy tűnik, hogy az antik esztétika inkább csak utólag állítható össze a különféle területeken és műfajokban (rétorika, poétika, filozófia) megfogalmazott elméleti megállapításokból. Mégis, mit gondol az antik esztétika legjelentősebb teljesítményének? Gyakran úgy tűnik, mintha az egyes művészeti alkotások önmagáról elmond – az esztétikai elmélet szempontjából is gazdagabb lenne, mint az antik esztétika tételes megállapításai.

RITOÓK ZSIGMOND: Az „antik esztétika” valóban leegyszerűsítő megfogalmazás, hiszen antik esztétikáról, ha szigorúan vesszük, Arisztotelész előtt nem igazán lehet beszélni. Én jobban szeretem az „esztétikai gondolkodás” kifejezést, amely kicsit elmosódottabb. Az esztétikai gondolkodás akkor kezdődött, amikor valakiben először felmerült az a kérdés, hogy bizonyos hangcsoportok – legyenek ezek zenei vagy beszédhangok – miért hatnak olyan nagyon, akár a befogadót vesszük, akár azt, hogy miként képes valaki ilyen hangcsoportokat létrehozni. Érdekes megfigyelni, ahogy ez a kérdésfeltevés megváltozik, és ahogy a mitológikus megközelítést fokozatosan felváltja a mitológia nélküli magyarázat. Végül Arisztotelésznél jelenik meg az, amit már valóban esztétikának lehet nevezni. Szerinte az, hogy milyen a jó költészet, nem elsősorban a tartalomtól függ, vagyis attól, hogy mit mond egy műalkotás – miként Platón gondolta –, hanem attól, hogy *hogyan* mondja. Ez persze eléggé leegyszerűsítő megfogalmazás; mégis, ez fontos fordulópont. Azért is, mert ez egyúttal a retorika kibontakozásának az időszaka is (a szofisztikával kezdődően). Ettől kezdve nem az a kérdés áll előtérben, hogy mit mond egy alkotás, hanem az, hogy *hogyan* mondja azt, amit mond. (Ennek szélsőséges esete az, amikor a tartalom már egyáltalán nem számít, csak az, hogy szépen hangozzék egy szöveg.) Ez olyan elv, amelyet aztán számon is kérnek az alkotóktól – az esztétika ezen a ponton előíró, preskriptív esztétikává válik. Elvárják az alkotótól, hogy a szöveg megfelelően bizonyos szabályoknak: meghatározzák, hogy milyen legyen a felépítése, a hangzása stb. A legizgalmasabb tehát éppen az, hogy *hogyan* változik az alapvető kérdésfeltevés – mitől képes hatni valami – azzá a kérdéssé, hogy milyen a jó műalkotás. Persze itt megint az a kérdés, hogy melyikről van szó a kettő közül: miként hat a műalkotás önmagában, vagy miként hat a befogadóra, például a szép hangzás révén.

ÓKOR: Ejtettünk már szót a görög irodalom szóbeliségéről és az esztétikáról; mindkettőhöz kapcsolódik egy olyan téma, amely szintén sokszor felbukkan az írásaiban: Szókratész és Platón filozófiája az egész szofista mozgalommal. A Platón-szövegekhez jellemző módon nem elsősorban filozófiatörténészként közelít – ez nyilván összefüggésben van e szövegek jellegével, amelyek mint irodalmi alkotások is kiemelkedőek, s egyúttal, mint egészen különleges dialógusok, valamiképpen a szóbeliség és írásbeliség határán állnak. Mit gondol, hogyan érdemes közelíteni e szövegekhez, akár mint filozófiai, akár mint irodalmi alkotásokhoz?

RITOÓK ZSIGMOND: A filozófiatörténész elsősorban nyilván filozófiatörténészként közelít ezekhez a szövegekhez, de neki sem szabad megfeledkeznie egy fontos szemponttól. Az utóbbi egy-két évtized kutatásai – mégpedig nemcsak a Platónnal kapcsolatos kutatások, hanem általában véve a filológiai kutatások, például a Descartes-tal és Hobbes-szal kapcsolatos vizsgálódások is – rámutattak arra, hogy ezek a filozófusok tudtak írni (ők is elsajátították a retorika szabályait). Ez azt is jelenti, hogy a stílusuk nem választható el a filozófiai tartalomtól. Ez Platón esetében feltétlenül így van. Erre utal maga a dialógus, amely – ahogy maga Platón is megfogalmazza – szerkezetében a gondolkodás folyamatát követi (állítás-tagadás, kérdés-felelet).

A lakomával kapcsolatban próbáltam kimutatni, hogy mennyire tudatosan szerkeszti meg Platón ennek dialógusnak a bevezetését, úgy, hogy az ott mondottak fokozatosan filozófiai tartalommal telítődnek.⁷ Látszólag nagyon egyszerű, hétköznapi dolgokról és szavakról van szó, de ezeknek aztán a dialógus későbbi részében súlyos filozófiai jelentése lesz. A kettőnek tehát együtt kell haladnia: nem képes Platón stilisztikai vagy irodalmi szempontból megfelelően megközelíteni az, aki nem rendelkezik legalább bizonyos tájékozottsággal Platón filozófiájáról; és ha valaki Platón filozófiájáról ír, nem értékelni megfelelően Platón, ha nem veszi figyelembe, hogy Platón *hogyan* ír.

Erre még egy példát szeretnék felhozni, mégpedig a *Timaios* elejét (a *Timaios* egyike a legproblematikusabb dialógusoknak, az ókorban a *Timaios*-kommentár külön műfaj volt). A dialógus résztvevői egy korábbi beszélgetést folytatnak, amelyen négyen voltak jelen. A beszélgetés legelején Szókratész azt kérdezi (ezekkel a szavakkal kezdődik a dialógus): „egy, kettő, három – hát a negyedik hol van?” Ez első olvasásra nem tűnik különösebben érdekesnek; a jelenlévők mondanak rá valamit. Csakhogy *Timaios* beszéde során a püthagoreus elméletnek megfelelően majd éppen ezekből a számokból vezet le a világ keletkezését és harmóniáját. Tehát már csak arra is érdemes nagyobb figyelmet fordítani, hogy a dialógusok *bevezetései* *hogyan* függenek össze a dialógus egészével, *hogyan* viszonyulnak ahhoz, ami azután elhangzik.

ÓKOR: Visszatérve az antik esztétika kérdéséhez, azt hallottuk, hogy a zeneesztétikai mintájára⁸ mostanában egy olyan szöveggyűjteményen dolgozik, amely az irodalmi esztétikát állítja a középpontba. Hogyan halad a munkával? Másfelől – e munka fényében is – hogy látja, mennyiben kamatoztatható az antik „irodalmi esztétika” az antik irodalmi művek értelmezése során?

RITOÓK ZSIGMOND: Valóban próbálok egy ilyen olvasókönyvet összeállítani. Olyan szövegeket igyekeztem összegyűjteni, amelyek vagy nem jelentek meg magyarul, vagy nehezen hozzáférhetőek (vagyis nem az egész Platont szeretném közölni esztétika címen). A szövegekhez kommentárok is tartoznak majd; némelyik elég hosszú kommentárt igényel. Aztán hogy ebből lesz-e valami vagy nem – attól függ, hogy meddig élek.

Ami a második kérdést illeti – hogy mennyiben sikerül kamatoztatni az efféle elméleteket az értelmezés során –, a válasz az: nem nagyon. Ez összefügg azzal, amit már mondtam, vagyis hogy csak Arisztotelésszel kezdődik a kimondottan esztétikai kérdésfeltevés, az, hogy mitől lesz jó például a dráma. Érdekes volna ebből a szempontból is módszeresen megvizsgálni, hogy mit tudunk az egyes alkotások befogadóra tett hatásáról. Hiszen a görög kezdetben szóbeli kultúra volt, vagyis az elhangzottakra azonnal érkeztek a reakciók.

ÓKOR: *A beszélgetés során többször beleütköztünk már az egyes antik alkotások történeti interpretációjának kérdésébe. Nyilvánvaló, hogy ezen a téren csak egy bizonyos határig lehet eljutni. Meg tudná-e fogalmazni, hol húzódik ez a határ?*

RITOÓK ZSIGMOND: Az újabb értelmezések már nem azt próbálják feltárni, hogy a mű önmagában milyen, hanem a maga korának az összefüggéseiben próbálják megérteni az egyes műveket. Ez nem azt jelenti, hogy az értelmező megpróbálja kitalálni, hogy a maga korában miért hatott, vagy miért nem hatott valami – például miért bukott meg Euripidész, vagy miért nem nyert első díjat Szophoklész az *Oidipusz királlyal* –; ezekre a kérdésekre nem tudnék válaszolni. De azt, hogy milyen társadalmi, vallási, kulturális vagy hétköznapi összefüggésben jelenik meg egy műalkotás, azt valamennyire meg tudjuk közelíteni. Az alapkérdés az, hogy ez a megközelítés melyik oldalról történjék: azt akarjuk-e kitalálni – hiszen mindig csak feltételezésről van szó –, hogy a maga korában ténylegesen hogyan hathatott valami, vagy abból indulunk ki, hogy nekünk mit jelent az adott műalkotás. Ez persze két szélsőség.

A filológus valamiképpen mindig arra törekszik, hogy megpróbálja a maga korában értékelni az adott darabot (amit nem tud elválasztani saját magától és a saját korától), míg egy hermeneuta azt mondja: hagyjuk a korabeli hatást – hiszen nem tudhatjuk, miként hatott egy mű a maga korában –, inkább azt nézzük meg, mi most mit értünk belőle, a szöveg mit hív elő belőlünk. Szophoklész egyébként azért annyira izgalmas szerző, mert tudatosan hagyott nyitva kérdéseket, hogy a hallgatóság elgondolkodjon rajtuk. Ez a legvilágosabban az *Életrában* látszik: nem derül ki, hogy Szophoklész felmenti-e az anyagiilkost, vagy sem.

ÓKOR: *Minek köszönhető, hogy munkásságában, miközben görög és latin filológiával egyaránt foglalkozik, ilyen mértékű túlsúlyt képvisel a görög irodalom és esztétikai gondolkodás története? Hogyan vélekedik a római irodalomról?*

RITOÓK ZSIGMOND: Természetesen gimnáziumban latint tanultam nyolc esztendeig, és egy darabig természetesnek tűnt, hogy latin filológus leszek, sőt, még a magyarországi latinsággal való foglalkozással is kacérkodtam. Megint csak Szabó Árpádnak köszönhető, hogy egyértelműen eldőlt: a görögökkel foglalkozom. De a görögökkel nem lehet foglalkozni a rómaiak nélkül, és viszont. Az érdeklődésem valóban elsősorban a görögökre irányul – ezen belül is az Arisztotelésszel bezáruló korszakra, és különösen a költészetre. A latin szerzőknél ugyanez a helyzet – különösen Horatiust becsülöm sokra (de inkább az ódák Horatiusát, mint a szatírákét). De kedvelem Ovidiust is (legalábbis egyes műveit), Cicero nyelve pedig még gimnazista koromban megbabonázott. Persze az, hogy az ember éppen mivel foglalkozik, külső körülményektől is függ. Leginkább érzelmi hozzáállásról van szó, arról, hogy valaki mire reagál jobban. Én a görögöket kedvelem jobban, de azért mindig talállok magamnak érdekes témákat a római irodalomban is.

Az interjút készítette Böröczki Tamás és Tamás Ábel, 2009. szeptember 9-én.

Jegyzetek

- 1 *Sophoklés Philoktétes Arany János fordításában*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.
- 2 „Horatius és az arany középszerű: *Publicationes Universitatis Miscolciensis Sectio Philosophica* 9 (2004/1) 81–89.
- 3 *A görög énekmondók*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973.
- 4 *Aischylos és Athén*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1958.
- 5 *The Stagecraft of Aeschylus*, Oxford University Press, 1977.
- 6 „Euripidész *Antiopéja*”: *Ókor* 2007/1–2 (Görög költészet szám), 61–66; angolul, kibővíve: *Acta Antiqua Hung.* 48 (2008) 29–40.
- 7 „A platóni *Lakoma* bevezetése”: Betegh G. – Bodnár I. – Lautner P. – Geréby Gy. (szerk.), *Töredékes hagyomány. Steiger Kornélnak*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007, 121–130.
- 8 *Források az ókori görög zeneesztétika történetéhez*. Válogatta, fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Ritoók Zsigmond, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982; németül, kibővíve: *Griechische Musikästhetik. Quellen zur Geschichte der antiken griechischen Musikästhetik*, Peter Lang, Frankfurt/M., 2004.